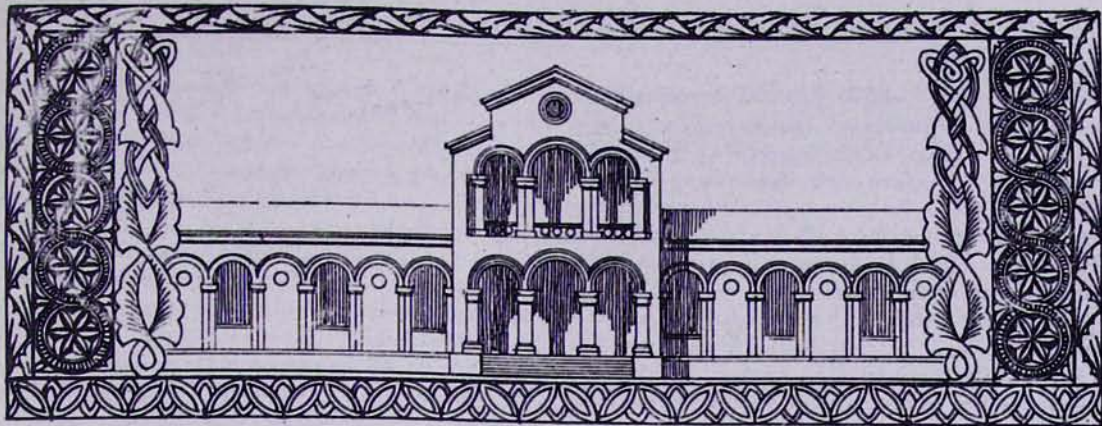

ՌՈՒԲԵՆ ՔԱՀԱՆԱ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ԳԵՎՈՐԳ Զ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ԵՎ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՀՈԳԵՎՈՐ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ՎԵՐԱԲԱՅՈՒՄԸ

Այսօր, անցած տասը տարիների միջից, երբ մեզ է նախում երջանկահիշատակ Գևորգ Զ Հայրապետը, մենք նրա կերպարը տեսնում ենք առավել ամբողջական և համադրված: Տարիները կարծես զտել են, տարել երկրորդականը, անկարևորը, թողնելով նրա կերպարի մեջ այն, ինչ մնալուն է:

Այսօր մեր մտածման առջև կանգնում է մեծ հոգևորականի պայծառ կերպարը:

1945 թվականի նոյեմբեր ամսին վերաբացվեց Հոգևոր Ճեմարանը Գևորգ Զ Կաթողիկոսի նախաձեռնությամբ:

Ես այսօրվա պես հիշում եմ 1945 թվականի նոյեմբեր ամիսը: 35—40 երիտասարդներ, զանազան գավառներից և քաղաքներից, եկել, հավաքվել էինք Մայր Աթոռ: Ընդունելության քննությունները արդեն վերջացել էին: Բոլորս, երկյուղած մթնոլորտում, լուռ, ներկա էինք Ճեմարանի բացման հանդիսության: Լսվում էին աղոթքի մրմունջները, մինչ հանգուցյալ Կարապետ արքեպիսկոպոս Թումանյանը օրհնած ջրով ցողում էր ուսանողների երեսը, իսկ Վեհափառ Հայրապետը, արցունքոտ աչքերով, օրհնում էր բոլորիս, օրհնում էր նորաբաց Հոգևոր Ճեմարանը:

Հոգևոր Ճեմարանը առաջին օրվանից դարձավ երջանկահիշատակ Հայրապետի մտահոգության և գուրգուրանքի առարկան: Հեշտ է ասել Ճեմարանը վերաբացվեց: Ծանր և դժվարին տարիներ էին, պատերազմը նոր էր

վերջացել, ամբողջ երկիրը ծանր տնտեսական դրության մեջ էր, թշնամին ոչնչացրել էր ամեն ինչ, բայց մնացել էր մեր ժողովրդի պրկված, հերոսական ոգին, որը նոր-նոր բուռնում էր իր վերքերը և վերաշինում իր ավերված բույնը:

Հոգևոր Ճեմարանի առաջին վերատեսուչն էր Մինաս Մինասյանը, որին Վեհափառ Հայրապետը միշտ թելադրում էր. «Ճեմարանի համար ոչինչ միջ խնայի, ինչ որ կարելի է և հնարավոր՝ պետք է անել»:

Հոգևոր Ճեմարանը, իր բացման առաջին իսկ օրից, ապահովված էր ուսուցչական որակյալ անձնակազմով: Ուսանողության մեջ կար խանդավառ զգացում, սովորելու տենչ:

Եվ այսպես, առաջին տարին անցավ լարված աշխատանքով:

Ուսումնական տարվա վերջն էր, քննությունները սկսվել էին: Լուր էր տարածվել արդեն, թե Վեհափառ պետք է գա և լսի աշակերտների պատասխանները: Առաջին անգամ պիտի տեսնեինք Վեհափառ Հայրապետին:

Ճեմարանի պատշգամբից դիտում էինք հանդիսավոր թափորը, որ Կաթողիկոսին առաջնորդում էր Ճեմարան: Ուսանողներս երգեցինք «Հայր մեր», իսկ Վեհափառ Հայրապետը, պատկառազգու, աղոթեց. «Զգործս ձեռաց մերոց ուղիղ արա ի մեզ Տէր, և զգործս ձեռաց մերոց յաջողեա մեզ»: Մենք

համարվել էինք: Քննություններն սկսվեցին Վեհափառ Հայրապետի ներկայությամբ: Ուսանողներս մի տեսակ կարկամել էինք: Ուսուցիչները բերբերում էին մեր հիշողությունները: Ուսումնական ստուգատեսի ընթացքներ էին: Վեհը լսում էր գոհունակ և մերթ միջամտում: «Բավ է, նորա լավ յուրացրել են դասը, բավարար գիտենք»: Եվ իր մանրիկ ու բարի աչքերը ժպիտով ուղղում էր այս կամ այն ամաչկոտ պատանուն, խրախուսում և մրմնջում: «Ապրես»: Մեր պատանեկան երկշտոնությունը վերացել էր, և դրանից հետո մենք սրտանց ցանկանում էինք, որ Վեհը գար և մեր բոլոր քննություններին ներկա լիներ: Քննությունները մեզ համար սարսափելի չէին այլևս, որովհետև ուսուցիչների խիստ աչքերի դիմաց կային մի զույգ խրախուսող, ժպտացող, բարի աչքեր:

Եվ այսպես, տարիները անցնում էին, մենք հասունանում էինք, լցվում գիտելիքներով, իմաստանում: Մի րոպե էինք Կաթողիկոսին, նա մեր կուռքն էր: Կամաց-կամաց նա մեզ ավելի էր հասկանալի դառնում: Նա զարգացած, լուսամիտ անձնավորություն էր, զարմանալիորեն նորի զգացողություն ուներ, հենուկ էր ֆանատիկ լինելուց, իրերի և երևույթների խորքն էր թափանցում միշտ և իսկույն զատորոշում կարևորը անկարևորից:

Այդ օրերին ձմեռաբանում կային նաև վեհեր, սկզբունքային այս կամ այն հարցի վերաբերյալ: Վիճում էին իրար հետ բոլորը, վիճում էին դասախոսների հետ: Այդ աղմկոտ վեճերը է՛լ ավելի ամրացնում էին մեր գիտելիքները, մեր հավատը: Նույնիսկ Վեհափառ Հայրապետի մոտ մեր հավաքված ժամանակ, տալիս էինք բավական համարձակ հարցեր: Նա ներողամտաբար նայում էր մեզ, ժպտում և հաճախ իրավունք տալիս:

1949 թվականին առաջին հնգյակը ձեռնարկեց սարկավազ, հետո երկրորդ խումբը և երրորդը: Հանգուցյալ Հայրապետի գուրգուրանքը կրկնապատկվեց ձմեռաբանի հանդեպ: Մենք, որպես սարկավազների, ավելի հաճախ էինք լինում Վեհափառ Հայրապետի մոտ, մանավանդ երեկոները: Ա՛խ, այդ երեկոները, երբեք չեն մոռացվի: Անջնջելի են մնացել նրանք իմ հիշողության մեջ: Սկսվում էր սրտաբաց զրույց, և ինչի մասին սաք չէինք զրուցում: Կրոն, բարոյականություն, հայրենիք, Հայ Եկեղեցի, Սփյուռք, ազգապահպանում, մշակույթ, գրականություն, արվեստ: Առաջին անգամ անգլիացի Մմալլսի մասին ես Վեհափառից լսեցի: Նա խորհուրդ էր տալիս կարգալ նրա Քրիստոսությունը և Քրիստոսությունը: Հաճախ գերմանացի փիլիսոփա Վոլդեման էր վկայակոչում: Երբեմն դասախոսարանի պատմություններ էր պատ-

մում նա իր կյանքից, իր ուսանողության տարիների Գերմանիան էր հիշում:

Ուշ գիշերին դուրս էինք գալիս Վեհափառի մոտից լիցքավորված, կայունացած...:

Վեհափառը կապված էր իր նորընծա սարկավազներին:

Եվ երբ այդ հսկա կաղնին տապալվեց 1954 թվականի մայիսին, մենք, որ նրան էինք հենվել, անսահմանորեն մեզ որք զգացինք և անպաշտպան:

Հոգևոր ձմեռաբանն ավարտելուց հետո, Վեհափառը չէր էլ մտածում ավագ սարկավազներին վարդապետ ձեռնադրելու մասին: Նա ձմեռաբանական գիտելիքները բավական չէր համարում արդի պայմաններում և մի անգամ ասաց մեզ.

— Կրթված վարդապետներ եմ ուզում. ես ձեզ դեռ պիտի ուղարկեմ աստվածաբանություն սովորելու, ինձ Եկեղեցու սյուներ են պետք...:

Ձմեռաբանը այդ տարիներին բավական թվով ուսանողություն ուներ և ոչ բոլորն էին, որ հոգևորական դառնալու ցանկություն էին հայտնում: Շատերը, ավարտելով ձմեռաբանը, հեռանում էին: Վանքում շատերը ահազանգում էին, որ Հոգևոր ձմեռաբանը իր դերում չէ, որ հոգևորական դարձողների թիվը քիչ է և այլն: Բայց Վեհը մի անգամ խորիմաստ կերպով պատասխանել էր.

— Հոգևորական դառնալու խնդիրը կոչում ունենալու հարց է: Հոգևոր ձմեռաբանը ոչ միայն հոգևորական է պատրաստում, այլև լավ հայ մարդիկ, որոնք կյանքում ո՛ւր էլ լինեն, ի՛նչ գործով էլ զբաղվեն, չեն մոռանա Ս. Էջմիածինը և հայ մշակույթի, արվեստի, դպրության և ոգու տարածողները կլինեն:

Հոգևոր ձմեռաբանի սաների և սարկավազների ամենափոքր հայրություններն անգամ անշափ ուրախություններով էին լցնում Վեհափառ Հայրապետի սիրտը:

Մեկ անգամ, Օշականի ուխտագնացության տոնին էր: Սուրբ պատարագը վերջացել էր: Վեհափառը, շրջապատված Գերագույն Հոգեվոր Խորհրդի անդամներով (Երվանդ Շահազիզ, Կամսարական, Մինաս Մինասյան և ուրիշներ), նստել էր Օշականի եկեղեցու բակի հարավային մասում, ծառերի զով շվաքում, և լուռ ունկնդրում էր Հոգևոր ձմեռաբանի սաների արտասանությունները, երգերը: Տողերիս գրողը բնասացության պես մի բան էր պատրաստել՝ ձմեռաբանի սաների հանդիսավոր խոսքը անմահ Մաշտոցի գերեզմանի առջև, նրա հիշատակին նվիրված գրական մի առաջին նախափորձ: Ես, սեղանի վրա բարձրացած, ոգևորությամբ կարդացի գրածս: Վեհը խանդավառ հուզման մեջ էր: Մյուս օրը նա ինձ կանչեց և հանձնարարեց,

որ իմ շարադրանքը պարզ, ընթերցանելի արտագրեմ և հանձնեմ «էջմիածին» ամսագրի խմբագրությանը: Այդ ինձ համար անսպասելի և հաճելի էր միանգամայն: Իմ շարադրությունը տպվեց: Համոզված եմ, որ ինձնից ավելի Վեհն էր ուրախանում նման դեպքերում: Նրա ուրախությունը նման էր այն պարտիզանի ուրախությանը, որը գուրգուրանքով դողում է իր տնկած նորատունկի այգու յուրաքանչյուր մատղաշ շիվի համար:

Հիշում եմ, Ս. էջմիածնի տոնի օրն էր: Հավաքվել էինք Վեհարանում: Ներկա էին միաբանները, կային հյուրեր, Գերագույն Հոգևոր հորհրդի անդամներ, Մեծանուն բանաստեղծ Ավետիսյանը և ուրիշներ: Շատերն էին ճառեր խոսում, բարեմաղթություններ անում: Մենք, սարկավազներս, հոգևոր երգեր էինք երգում, պայծառացնում սեղանը:

Շատերը մեր վրա ուշադրություն անգամ չէին դարձնում, բայց մենք գիտեինք, զգում էինք, տեսնում էինք Վեհի ամեն ինչ ասող հայացքը: Նա վեր կացավ հուզված, և սկսեց Ավետարանից. «Եթե ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի, ինքն միայն կայ. ապա թէ մեռանիցի՝ բազում արդիւնս առնէ»: Ապա շարունակեց. «Այսօր, ուրախության այս սեղանի շուրջը, տեսնում ենք սքեմավորների մի նոր շարան: Նոցա դեմքերը զվարթ են, երիտասարդ են նոքա և առույգ, համոզմունքով ոտք դրած Հայ Եկեղեցու սեմին: Նոր շնչով, նոր զգացմունքներով սոքա պիտի շարունակեն մեր մեծ գործը և պայծառացնեն Ս. էջմիածինը: Տարիներ առաջ նա երազում էի այս պահը, երբ համարյա միայնակ, մի քանի միաբանների հետ սկսեցի մեծ գործի այս մեծ սկիզբը: Այսօր նա հոգեպես մխիթարված եմ, տեսնելով վերածնված Հայ Եկեղեցու այս նոր պատկերը»:

Վեհափառ Հայրապետը միշտ լավատես էր, վհատություն կամ հոռետեսություն մենք չենք նկատել Նրա մոտ: Զարմանում էինք, թե որտեղից էր այդքան կենսախնդրություն 80-ամյա այդ ծերունու մոտ: Նա վարակում էր բոլորիս իր այդ առույգ կենսախնդրությամբ: Մեկ անգամ միայն Նա հանգուցյալ Ս. Նիկողոս քահանային ցույց էր տվել Ս. Գայանի վանքում երջանկահիշատակ հորեն Ա Կաթողիկոսի գերեզմանի կողքի աղատ տարածությունը ասելով. «Տ. Նիկող, այդ աղատ տեղը ինձ համար է, լավ միտքդ պահիր...»: Ս. Նիկողը մեզ պատմում էր և մեր հավատալը չէր գալիս, որ այդ մարդը երբևիցե իր մահվան մասին մտածել է:

Ընդհանրապես, երբ երկար ապրելու մասին Նրա մոտ խոսք էր լինում և իրեն ցանկանում էինք երկար տարիներ, Նա ասում էր. «Դուք աղոթեցեք, որ նա ապրեմ, մենք միասին դեռ շատ ճամբա պիտի անցնենք»: Եվ հետո ավելացնում էր. «Նա չեմ ուզենա ապրել գիտե՞ք երբ. երբոր իմ բանականությունն սկսի ճիշտ չգործել, այն ժամնակ ոչ մեկին պետք չալ չեմ կարող, Աստուծուց իմ կյանքի համար խնդրածս այս է. Տե՛ր Աստված, ավելացրու իմ կյանքի օրերի վրա այնքան, որքան որ նա պետք պիտի գամ իմ ազգին, իմ ժողովրդին և Հայրենի Եկեղեցուն. ավելին ինձ պետք չէ, և նա հավատում եմ, որ Աստված ավելացնում է այն մարդկանց կյանքը, որոնք պետք են իրենց ժողովրդին»:

Մի վերին աստիճանի փայփայլած տենչ ուներ երջանկահիշատակ Հայրապետը և միշտ կրկնում էր. «Հայ ժողովրդին մի տեղ հավաքված տեսնեմ, աչքերս նոր փակեմ»: Եվ հաշվումներ կատարելով, հայերի թիվը կլորացնում էր և ասում, թե մի տասը տարի հետո այսքան կլինի: Ապա ուրախությամբ ժպտում էր ավելացնելով. «Մեր հույսը, մեր վերջին հավաքատեղին Երևանն է, Երևանը եթե վերանա, հայությունը կորած է»:

Եվ այսօր, մեր սիրեցյալ Հայրապետի մահվանից տասը տարի հետո, ինձ բախտ է վիճակվել, որպես ականատես աշակերտի, ոգեկոչել Նրա հիշատակը, որը նվիրական է յուրաքանչյուր ճեմարանականի համար:

Նա երջանիկ եմ զգում ինձ այս պահին ոչ թե նրա համար, որ անցած հուշերս եմ մոտրում, այլ Նրա համար, որ ամբողջ էությունս համակվել է մեծ երախտագիտության անխառն մի զգացումով դեպի այն մարդը, որն այնքան ջանքեր և աշխատանք թափեց Մայր Աթոռում, Հայ Եկեղեցու պայծառության համար և բոլորիս կաղապարելու և հայրենասիրական շնչով խսկական մարդիկ դարձնելու գործում: Իսկ երախտագիտությունը մեծ զգացում է, որը երջանկացնում է մարդուն:

Այսօր, երջանկահիշատակ Հայրապետի պայծառ հիշատակի առջև, այդպիսի երջանկացնող երախտագիտությամբ իրենց ղուլաներն են խոնարհում Նրա բոլոր սաները, որոնք իրենց ամբողջ կյանքում իրենց սրտի մի անկյունում հավատարմորեն ու գուրգուրանքով կպահեն Գևորգ Զ Կաթողիկոսից ստացած կրոնական ու հայրենասիրական շունչը, Նրա հայրական բարի հորդորները:

«Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի»: